

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1970

Cilt : XVIII

Yayın Komisyonu:

- Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. İ. CERRAHOĞLU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

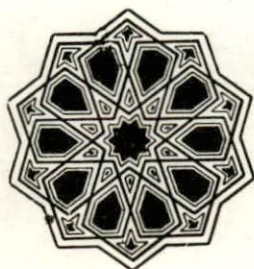
Yıl : 1970

Cilt : XVIII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

YIL : XVII

YIL : 1970

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA 1972

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Kur'an ve Hadis'te Aile Planlaması</i>	1
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Sufyân b.Sa'id es-Sevri ve Tefsiri</i>	23
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Ebi Hâtim ve Tefsiri</i>	35
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman</i>	47
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbahîlik ve Batnîlik</i>	67
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Allah'ın Halifesi : İnsan</i>	71
J. SCHACHT, "Peygamberin Sünneti" Tabiri Hakkında (çev. Mehmet S. HATİBOĞLU)	81
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Üç Müfessir Bir Tefsir</i>	85
Dr. Abdülkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı</i>	105
Osman KESKİOĞLU, <i>Muhammed Abduh</i>	109
M. Turhan ÖZDEMİR, <i>Goethe'nin Şiirinde Hz. Muhammed</i>	137
Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ, <i>İslâm Şüfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Te'siri</i> (çev. Yaşar ALTAN)	141
Dr. Halil CERR, <i>Farabî Füsüs'ül Hikem'in Yazarımıdır</i> (çev. Kifayet ÖZAYDIN)	153
William P. ALSTON, <i>Din</i> (çev. Günay TÜMER)	163
Muhammed KAFAFİ, Ph. D., <i>Abû Sa'id Muhammad B.Sa'id Al-Kalhâtî'ye Göre Hâriciliğin Doğuşu</i> (çev. Ethem Ruhi FIĞLALI)	177
Claude CAHEN, <i>Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri</i> (çev. İsmet KAYAOĞLU)	193
 <u>Kitap Tanıtma :</u>	
<i>Mukârenetu'l-Edyân</i> , (Günay TÜMER)	203
<i>Bibliyografya</i> , (Dr. Abdülkadir ŞENER)	223
<i>Tabiat'ud-Da'vet-il-Abbasiyye</i> , (Mustafa FAYDA)	227

Dr. Faruk Ömer, *Tabiat'ud-Da'vet'il-Abbasiyye*, Dar'ül-İrşad, Beyrut 1970, s. 1-358, bir harita, 10 Lübnan Lirası.

Emevîlerin yıkılışını hazırlayan sebepler üzerinde durulurken, arap olmayan unsurların, arap milliyetçilik anlayışına karşı birleşerek -*Şuûbiye Hareketi*-, Abbasîlerin iktidarı ele geçirmelerinde büyük payları olduğu eskiden beri bilinmektedir. Bu hareket içerisinde, arap unsurunun ne derecede tesiri olduğu üzerinde duran yeni bir eser neşredilmiştir. Dr. Faruk Ömer tarafından telif edilen "*Abbâsî Davetinin Karakteri*" isimli bu kitap Önsöz, altı bölüm, Sonuç ve Eklerden ibaret olmak üzere şu konuları içine almaktadır:

Önsöz; Birinci Bölüm: Abbasî İhtilâline ait Kaynaklar; İkinci Bölüm: Abbasî İhtilâlinin Tefsirleri; Üçüncü Bölüm: Abbasî İhtilâlinin Yönleri; Dördüncü Bölüm: Davetin Tanzimi ve İhtilâlin Patlaması; Beşinci Bölüm: Emevî Devletinin Sonu; Altıncı Bölüm: Abbasî İhtilâli ve İhtilâlciler "Propagandacılar"; Sonuç: Abbasî İhtilâlinin Gayesi; On altı tane Ek; geniş bir Bibliyografya ve genel bir İndeks de Kitaba eklenmiştir.

Yazar Önsözde, İngiltere'de doktora konusu olarak üzerinde çalıştığı "*Abbâsî Hilâfeti*" ile ilgili toplamış olduğu notlarından ancak siyasî tarihe ait şeyleri yazdığını; halbuki elinde, Abbasî ihtilâlinin çeşitli yönlerine dair ve bu ihtilâl ve ilk asır Abbasî İmparatorluğunda Horasan Araplarının (Horasan'a göç edip yerleşenler) tesirinin yeni bir tefsirle ortaya koyabilecek geniş tarihî rivayetler toplandığını söylemektedir.

Birinci Bölümde kaynaklar üzerinde geniş bilgi vardır. Önce İbn-i Neddîm'den tesbit edilen ve bugün elimize geçmemiş olan bu konu ile doğrudan doğruya ilgili eserlerin isimleri yazılmış ve bunlardan ancak, Belazurî, Yakubî, Dîneverî, İbn-i A'sem el-Kufî ve Taberî'deki bazı nakillerin bize kadar ulaştığı bildirilmektedir. Yazar ayrıca, çağdaş tarihçilerin -müslüman, arap ve müsteşrik olsun- Abbasî İhtilâli üzerinde iyi bir şekilde durduklarını ancak onların, sayıları çok az olarak ellerine intikal eden birinci el kaynaklardan faydalandıklarını; halbuki tarihî, akaidî, edebî ve biyografiye ait yeni bazı kaynakların ortaya çıktığını, bunlardan bir kısmının tahkik edildiğini bir kısmının da henüz tahkik edilmek üzere beklediğini söyleyerek bu yeni kay-

nakları sıralamakta ve onların, kitabın konusu ile ilgili özelliklerini sıralamaktadır. Yeni bulunan kaynaklar arasında, Bağdat Vakıflar Kütüphanesindeki “*Ahbar’ul-Abbas ve Veledihi*” isimli ve müellifi meçhul olan kitabı, Belazuri’nin “*Ensab’ül-Eşraf*”ını, Halife b. Hayyat’ın “*Tabakat*”ını, İbn-i A’sem el-Kufî’nin “*Kitab’ül-Fütuh*”unu ve Ebu Zekerriyya el-Ezdi’nin “*Tarih’ul-Musul*”unu sıralamaktadır. Daha sonra diğer ana kaynakların da, konu ile ilgisi yönünden, değerlendirilmesi yapılarak çağdaş tarihçilerin kitap ve makalelerinde ileri sürdükleri, Abbasî İhtilâli ile ilgili, fikirleri özetlenerek bu bölüme son verilmektedir.

İkinci Bölümde Abbasî İhtilâlinin tefsirleri üzerinde durulmaktadır. Yazar, eski islâm kaynaklarında, olayların nakledilerek herhangi bir tefsire yer verilmediğini, Abbasî İhtilâli ile ilgili olarak ileri sürülen çeşitli tefsirlerin çağdaş tarihçiler tarafından yapıldığını söyleyerek bu görüşleri şu şekilde sıralamaktadır:

1- *Taklidî Tefsir* : Daha çok müslüman tarihçilerin noktayı nazarı olan bu tefsirde: Abbasî İhtilâli ile hakimiyet Emevî ailesinden Abbasî ailesine geçmiştir.

2- *Milliyetçi Tefsir* : Bu görüşte olanlara göre Abbasî İhtilâli, Arap hakimiyetine karşı İranlı unsurun karşı koymasıdır. Mevâlî ve arap olmayan unsurların, politik, sosyal ve ekonomik bakımdan kötü durumda olmaları bu hareketi doğurmuştur. Birçok müsteşrik tarafından ileri sürülen ve bazı arap tarihçileri tarafından da kabul edilen bu görüş sahiplerinin ileri sürdükleri hususları özetleyen yazar, bunlardan bilhassa Van Vloten ve Welhausen’ın görüşlerine cevap vermektedir. Bunlardan Van Vloten’in, Horasan’daki ihtilâli dar bir manâda ele aldığını ve ihtilâlin patlak vermesinden önceki durumu iyi anlayamadığını belirtmektedir. Welhausen ise Horasan’da bulunan arap kabilelerinin önemini anlamış ve eserinde Horasan’daki arap kabilelerine ait müstakil bir bölüm ayırmıştır. Ancak o, kabileler arasında ve menşei Cahiliye devrine dayanan nizam kabile başkanlarının hareketlerinin esası olduğunu söyleyerek, bu kabilelerin yeni muhitlere hicretleri neticesinde meydana gelebilecek yeni şartları görememiştir. Arap tarihçilerinden Corci Zeydan, Ahmed Emin, Philippe Hitti, Hasan İbrahim Hasan, Abdülaziz ed-Dûrî vs. gibi bazıları bu tefsiri kabul ettiler.

Milliyetçi tefsir görüşünü anlatırken yazar, Abbasî İhtilâlinde Türklerin tesirini ileri süren Vambery’nin de görüşlerine iştirak etmediğini ve Ebu Müslim’in Türk olduğu hakkındaki mütalâyı da reddetmektedir.

3- *Yeni Tefsir* : Abbasî İhtilâlini, Horasan'da yerleşmiş bulunan çeşitli arap kabilelerinin -bilhassa Yemen kabileleri- büyük bir tesir icra ederek gerçekleştirdiklerini kabul eden müellif, kendisinden önce bu görüşü savunan bilhassa Dr. Dennett ve Dr. Abdülhay Şaban'ın görüşlerini ortaya koyduktan sonra kendi görüşlerini bildirmektedir.

Üçüncü Bölüm: Bu bölümde Abbasî İhtilâlinin dinî ve siyasi yönleri iki ayrı kısım halinde incelenmiştir. Dinî bölümde bilhassa hilâfete, Hz. Peygamberin amcası olması dolayısıyla Hz. Abbas'ın soyundan gelenlere ait olacağı konusu üzerinde uzun uzun durulmaktadır. Siyasi bölümde ise Horasan'da ve bilhassa Merv ve köylerinde yerleşen arap kabileleri ve bunların Emevîlerin askerî ve malî siyasetlerini beğenmemiş sebepleri üzerinde açıklamalar yapılarak ihtilâli hazırlayan ortam belirtilmektedir.

Dördüncü Bölüm: Abbasî davetinin önce gizli sonra da açıkça patlak verdiğini söyleyerek bu bölüme başlayan yazar, önce gizli yapılan propaganda ve faaliyetleri ve bunların halk tarafından nasıl benimsendiğini, daha sonra da İmam İbrahim'in ihtilâli başlattığı ve çeşitli nakiplerin icra ettikleri tesirleri uzun uzun anlatarak bu hareketin, Horasan'da Ebu Müslim gibi kuvvetli bir şahsiyetin bulunması dolayısıyla muvaffak olmadığını, belki bu hareketin, bütün bir toplumun iştiraki ile başarıya ulaştığını belirtmektedir.

Beşinci Bölüm: Emevîlerin sonunda meydana gelen çeşitli hadiseler ortaya konmakta ve son Emevî halifesi Mervan'ın ordusundaki manevî çöküntü tebarüz ettirilerek yapılan harpler özetlenmektedir.

Altıncı Bölüm: Bu bölümde Abbasî İhtilâlini başaran ihtilâlcilerin daha sonra yeni Abbasî Devleti ile münasebetlerini, isyanları ve Ebu Müslim'in öldürülmesine kadar varan gelişmeleri "ihtilâl kendi adamlarını yer" anlayışı içerisinde ortaya koymaktadır.

Abbasî İhtilâlinin politik ve kültürel alanda getirdikleri sıralanarak ve diğer ihtilâllerle mukayesesi yapılarak eser son bulmaktadır.

Abbasî nesebinin seçeresi ile başlayan ve ekserisi çeşitli ana kaynaklardan nakledilen metinlerle kitabın sonuna onaltı tane Ek konulmuştur. Çeşitli dillerden geniş bir Bibliyografya ve genel bir İndeks ile kitaptan istifade imkânı artırılmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki eser, ilmî bir metodla ele alınmış ve çok geniş kaynağa baş vurularak yazılmıştır. Bu hüviyeti ile bu sahada çalışanlar için faydalı bir kitaptır.